

Ajakirjaniku õigustest ja kohustustest

Eestis kehtivat meediaõigust tutvustav
lühikäsiraamat ajakirjanikele

AUTORID:

Ieva Azanda, Mogens Blicher Bjerregård,
Jüri Estam, Ilze Jaunalksne,
Allen-Illimar Putnik

TOIMETAJAD:

Sanita Jemberga, Baltic Investigative Journalism
Centre Re:Baltica, Jüri Estam

Ajakirjaniku õigustest ja kohustustest

Eestis kehtivat meediaõigust tutvustav lühikäsi raamat ajakirjanikele
*(Of the Rights and Responsibilities of the Journalist - A Compact Legal Familiarization
Guide for Estonian Journalists)*

© Autorid, Re:Baltica ning Media Centre of Riga Stockholm School of Economics.
Käesolev käsiraamat on mõeldud vabaks kasutamiseks ja levitamiseks, seni kaua
kui selles muudatusi ei tehta.

Tõlge vene keelde: SIA “Skrivanek Baltic”

Tõlge inglise keelde: Jüri Estam

Hoiatused

Käesolev väljaanne (ka veebisait) sisaldab üldist teavet meediat puudutavatest normidest Eestis kehtivale õigusele tuginedes. Selles sisalduv teave on informatiivse ja mittesiduva iseloomuga. Autorid ja väljaandja, The Media Centre of the Stockholm School of Economics (Riga), ei vastuta tagajärgede ja võimaliku kahju eest, mis tuleneb sellest, et tuginetakse käesolevas käsiraamatus sisalduvale teabele. Konkreetsetes õigusvaldkondades soovime enne tegutsemist nõu küsida juristilt või vastava eriala spetsialistilt. Vajaduse korral pea nõu ka kolleegide, osakonna juhataja, peatoimetaja või oma organisatsiooni juristiga.

Alustuseks

Käesolev dokument on sissejuhatus pidevalt muutuvasse meediat puudutavate seaduste, regulatsioonide ja heade tavade maastikusse, milles hea ettevalmistusega ajakirjanikul Eestis spetsiifiliselt ja Euroopas üldisemalt orienteeruda tuleb, ja mida on kasulik teada. See annab ülevaate ajakirjanduse toimimisse puutuvatest normidest ja pakub viitasid selle kohta, kust leida juurde mõningast tarvilikku õigusala informatsiooni.

Oleme eesmärgiks seadnud, et käesolev teos oleks midagi tööriistakasti laadset, kust inimesed, kes otsivad vastuseid küsimustele meediaalaste regulatsioonide kohta saaksid sobivaid orientiire ja abivahendeid leida.

Kelle huvides on Eesti, Euroopa ja rahvusvahelise õigusmaastiku tundmine? Kõigepealt ajakirjaniku enese huvides, et ta suudaks olla pädev ja enesekindel oma tööülesannete täitmisel. Põhilise kirjaoskuse omandamine ja omamine kohalduva õiguse ainevallas on kõigi huvides, kes meediaorganisatsioonides töötavad, eriti kui asud vastutaval kohal. Valvetoimetajatelt oodatakse sageli käigu pealt otsustamist, mis samuti nõuab olukorradeadlikkust. Sealjuures on uurimused näidanud, et ka kõige kogenenumad toimetajad võivad vigu teha.

Meedial on avaliku valvekoerana olemuslik roll mängida, kujutades endast teiste asjade hulgas ka suurt foorumit. Väljendusvabadus sisaldab vabadust oma arvamusele, ja vabadust nii levitada kui saada teavet ja mõtteid ilma võimude sekkumiseta.

Ajakirjanikud on esmajoonel avalikkuse teenistuses, pakkudes juurdepääsu erinevate arvamuste mitmesusele. Kui kodanikele kuulub õigus osaleda normide kehtestamises omaenda ühiskonnas ja nende normide järgi ka elada, siis on just meedia see, kes aitab arvestavalt kaasa arutelule kõige selle kohta, jättes otsustamise lõppkokkuvõttes ikka oma publikule.

Õppejõud Steven Levitsky ja Daniel Ziblatt kirjutavad oma 2018. a. alguses ilmunud raamatus "Kuidas demokraatiad surevad", et pärast II MS pole demokraatia kõngenud mitmes allamäge läinud riigis mitte riigipöörete tagajärjel ega muidu kuulirahes, vaid reeglina sellest, et ühiskonna normid erodeeruvad ja lakkavad lõpuks üldse toimimast. Nad nimetavad seda nähtust kõige suuremaks ohuks kaasaja demokraatiale. "Normid on need (sageli kirjutamata) reeglid ja tavad, mis ühiskondi koos hoiavad".¹ Seadused omakorda on formaalsed reeglid, milliste alusel ühiskonnad funktsioneerivad. Ajakirjanikel on oluline roll mängida demokraatia kaitsel ning võimalikult hästi toimiva ühiskonna kestmises. Hoides võimulolijaid vastutavatena, asub ajakirjandus kui

1 'How Democracies Die, What History Tells Us About Our Future.' Steve Levitsky ja Daniel Ziblatt, 2018. Kirjastajad: Crown, N.Y., N.Y ja Viking, London.

profession vabaduse ja vabaduste kaitsel. Enesest lugupidaval ajakirjanikul tasub siis tõesti seadusi tunda, ja eriti neid, mis meediat reguleerivad ja kõige vahetumalt mõjutavad.

Ühiskonnal on ootused õiglusele. Ajakirjanikel tuleb arvestada selliste ühiskondlike mitteformaalsete normide ja ka õiglustunnetuse olemasoluga, milliste sisusse me selles väljaandes ei lasku. Kõlblusnormid kujutavad endast igatahes olulist peatükki kõiges selles, ja eriti olulised siinses kontekstis on ajakirjanike ja meedia enese poolt kehtestatud eetikanormid. Meedia aitab ka üldisemalt eetikanorme jooksvalt lahata, kujundada ning hoida.

Ajakirjanikul on niisiis kindlasti õigused ja selgesti ka kohustused. Osa neist on seadusega ja lepingu alusel töötavate ajakirjanike jaoks ka tööandja poolt sageli ette määratud. Samas on ajakirjanikel paras jagu autonoomiat ja sõltumatust. Eriti käib see vabakutseliste ajakirjanike ja autorite kohta, ja isegi veel rohkem nende jaoks, kes tegutsevad väljaspool peavoolu meediat.

Kontrollitud ehk tõepäraste faktide esitamine on meedia esmatähtis ülesanne, kuid see pole kõik. Mahatma Gandhist näiteks, kes oli nii jurist kui ka ajakirjanik, kujunes ka oma rahva südame-tunnistus. Meedialt oodatakse kõlbelist hinnangute andmist, sealhulgas ka poliitikale ja poliitikutele. Lisaks õigustele ja kohustustele, milline on lihtsalt ajakirjaniku kohustus? Kohustus on "kohustuste täitmise sisemine, moraalne vajadus." Olles osa demokraatiast, asub ajakirjandus ka selle kaitsel. Ajakirjaniku ülesanne pole poliitikute sõnu lihtsalt papagoi kombel üle korrata ega käituda ettevaatlikumalt, kui on tegelikult tarvis. Ära lülita siis kaamerat välja, kui selleks vajadust pole! Vastavates situatsioonides annab normide tundmine ja situatsiooniteadlikkus kindlustunnet juurde.

Kus algavad ja kus lõppevad need kohustused ja õigused? Kus asub punane joon? Kuidas joone asukohta kindlaks määrata, kui mitte seda tundes ja ka kombates?

Nende isikute jalgealune, kes seaduste maastiku ja oma õigustega hästi kursis pole, ei ole sama kindel kui regulatsioonidega kursis olevatel inimestel. Esimeste võime sõnavabadust kaitsta on sellest tulenevalt samuti nõrgem.

Ajakirjanikul on kohustus püüda seista oma lugejate, kuulajate ja vaatajate huvide eest, eriti kuna digitaalse ajastu tulek on muutnud kommunikatsioonikiirteede tänapäeva võimalused kahe-suunalisemateks kui kunagi varem. Elame põneval kuid turbulentsel ajastul, milles kübermaailm kätkeb endas uusi võimalusi, aga ka suuri ohtusid, sealhulgas ka demokraatia edasikestmisele.

Seadused ja normid – ka Euroopa õigus – on pidevas muutuses. Hoia end muutustega kursis! Julge ikka olla julge ajakirjanik, kuid tea samas, millega riskid!

Sanita Jemberga, *toimetaja, The Baltic Centre For Investigative Journalism Re:Baltica*

Allen-Illimar Putnik, *jurist*

Jüri Estam, *kommunikatsioonikonsultant*

I Ajakirjaniku õiguselased põhimõtted

1. Õigus teabele, sõnavabadus ja õigus kritiseerida on vaba ühiskonna alustalad. Neil õigustel põhineb ajakirjaniku õigus viibida ühiskondlikult oluliste sündmuste toimumise kohas, saada teavet, seda töödelda ja levitada.

3. Ajakirjanik kaitseb oma õigust avaldada õiglasid kommentaare ja kriitikat.

4. Ajakirjanik peab kaitsma oma teabeallikaid. Nende avaldamist võib nõuda ainult kohus.

7. Ajakirjanik väldib oma tegevuses huvide konflikti.

8. Ajakirjanik parandab teabe, mis on tunnistanud ebaõigeks.

2. Ajakirjanik vastutab teabe õigsuse (faktide) ja objektiivsuse eest ning pakub alati seotud isikule või poolele vastamise võimalust.

5. Ajakirjanik keeldub ülesandest, mis on seotud seaduse rikkumisega või on vastuolus tema vaadetega.

6. Ajakirjanik võib loobuda oma autorsusest, kui sisu on toimetamisel muudetud.

9. Ajakirjanik hindab ühiskonna õigust toimida kooskõlas üksikisiku õigusega privaatsusele. Eriti ettevaatlikult tegutseb ajakirjanik olukordades, millega on seotud alaealised.

10. Ajakirjanik järgib autoriõigusi.

Sisukord

1. Tunne norme ning toetu seadustele ja õiguse alustele	8
2. Kes vastutab?	9
3. Ajakirjandus ja kohus (allikakaitse; uuriv ajakirjandus; ajakirjaniku kokkupuuted kohtuga; süütuse presumpatsioon)	12
4. Avaldamisreeglid ja informatsiooni hankimine (juurdepääs teabele; privaatsus ja avaliku elu tegelased; õigus saada unustatud; avalik teave ja juurdepääs informatsioonile; avalik ja privaatne ruum; autoriõigus ja plagiaat; autoriõigus ja veebileheküljed; laps ja meedia; isikuandmete kaitse; varjatud (salajane) lindistamine, filmimine; droonid; eravestlused; riigisaladus)	15
5. “Hea vana toimetuse” ümberkohanemisest ja selle sobitumisest IT ajastusse	20
6. Jurisdiktsioonist. Õiguse küsimused riikide jurisdiktsioone ületavas ehk rahvusvahelises digitaalses kontekstis	21
7. Ebatõese või moonutatud informatsiooni äratundmine ja oma organisatsiooni ning publiku kaitsmine selle eest	22
8. Solvamine ja vaenu õhutamine	23
9. Suhtlusvõrgud ja sotsiaalsed platvormid	24
10. Varia (ärisaladus; põgenikud, migrandid ja ränne; sõjast, aga ka töötamisest sõja- ja konfliktipiirkondades; terrorirünnakud ja katastroofid)	24

1. Tunne norme ning toetu seadustele ja õiguse alustele

Eestis on ajakirjandusliku tegevuse esmasteks alusteks Euroopa Liidu (EL) põhiõiguste harta ([artikkel 11](#)) ja Eesti Vabariigi (EV) [põhiseadus](#).² Viimase § 45 sätestab teiste asjade hulgas, et „Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Tsensuuri ei ole.”³ Sama oluline on Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artikkel 10: „Igaühel on õigus sõnavabadusele. See õigus kätkeb vabadust oma arvamusele ja vabadust saada ja levitada teavet ja mõtteid ilma võimude sekkumiseta ja sõltumata [riigipiiridest](#).”

Eestil pole olemas keskset ajakirjandust reguleerivat seadust. Soovimata sisendada, et sellist oleks vaja luua, on ajakirjandusega tegelevad normid sellest tulenevalt mitmetesse eriseadustesse laiali pillutatud. Ajakirjanikul on kasulik tema tegevust puudutavaid norme teada, aga ka seda, kust ta neid mitmel erineval tasandil eksisteerivaid meediavaldkonna reegleid leida võib.

Ajakirjanike ja meediaettevõtjate ajakirjanduslikku tegevust, nende vabadusi, õigusi ja kohustusi, aga ka tagatise reguleerivad mitmete eriseaduste üksikud normid. Sellisteks seadusteks on eeskätt:

- Meediateenuste seadus (MeeTS)
- Infoühiskonna teenuste seadus (InfoTS)
- Eesti Rahvusringhäälingu seadus (ERHS)
- Avaliku teabe seadus (AvTS)
- Tsiviilkohtumenetluse seadustik (TsMS)
- Võlaõigusseadus (VÕS)
- Märgekirjale ja selgitustaotlusele vastamise ning kollektiivse pöördumise esitamise seadus (MSVS)
- Elektroonilise side seadus (ESS)
- Kriminaalmenetluse seadustik (KrMS)
- Isikuandmete kaitse seadus (IKS)
- EL tasandi otsekohalduva õigusaktina Isikuandmete kaitse üldmäärus ning kaudsemalt ka Autoriõiguse seadus (AutÕS) jt

² Et detailsemalt mõista kuidas põhiseaduse väljendusvabadusse puutuvaid sätteid tõlgendada tuleks, vt. Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, § 45 kommentaar.

³ Eesti Vabariigi Põhiseadus.

EVs kehtivale õigusele lisaks kohalduvad siin ka EL õigusaktid (määrused, direktiivid jne) ja Euroopa Nõukogu (EN) tasandil mitmed olulised õigusaktid – näiteks Euroopa Inimõiguste Konventsioon (EIK).

Mitte alati pole võimalik seaduse või muu õigusakti abstraktsest ja mitmetimõistetavast sõnastusest välja lugeda ajakirjaniku töös ettetulevale olukorrale sobiv lahendus. Üheks ajakirjandusliku tegevuse regulatsioone sisustavaks allikaks võib lugeda kõrgeima kohtuinstantsi, Riigikohtu, seisukohti seaduse kohaldamisel, samuti Euroopa Inimõiguste kohtu ja Euroopa Kohtu lahendeid⁴.

Eestis toimib edukalt ka meedia iseregulatsioon. Suuremad meediaväljaanded aga ka kohtud kohaldavad Eesti ajakirjanduseetika koodeksit. Kirja on pandud ka tava lepped. Kõige mahukam ajakirjanduse eneseregulatsiooni õigusakt on Eesti Rahvusringhäälingul (ERR), mis on kajastatud ERR Heas tavas. Sellega tasub põhimõtteliselt tutvuda kõikidel ajakirjanikel. Kohtuväliste vaidluste lahendamise organina tegutseb Pressinõukogu, mis pakub võimaluse leida meediaga vastuollu sattunult kohtuväliseid lahendusi. Eesti ajakirjanduseetika koodeksi nõuete järgimist hindab mittetulundusühingu Avalik Sõna põhikirjaline tööorgan Avaliku Sõna Nõukogu. Sel alal tegutsesjad võivad omada õigust kohustada reeglite rikkujat kannatanu ees vabandama.⁵ Enne vabandamist võiks igaks juhuks nõu pidada firma juristiga.

Eesti meediaorganisatsioonidel – kellel rohkem, kellel vähem – on ka oma asutusesisesed normid, reeglid, eelistused ning käsud-keelud.

2. Kes vastutab?

Laim – Eesti keele seletav sõnaraamat annab laimu ja laimamise vasteks kompromiteerima, mustama, kellegi kohta valet, häbistavat väljamõeldist levitama. Põhiseaduse § 17 kohaselt kellegi au ega head nime ei tohi teotada. Varasemalt oli laim ja selle levitamine kuritegu, praegu toimub au ja hea nime kaitse võlaõigusseaduse alusel.⁶

Isiku au teotamine on võlaõigusseaduse (VÕS) kohaselt võimalik väärtushinnangu, muu hulgas nii ebakohase väärtushinnangu (VÕS § 1046 lg 1) kui ka tegelikkusele mittevastava asjaolu (ehk faktiväite) õigusvastase avaldamisega (VÕS § 1047 lg 2).⁷ **Faktiväide** (kasutatakse ka väljendeid asjaolu, andmed jms) on põhimõtteliselt kontrollitav, selle tõesus või väärus on kohtumenetluses tõendatav. **Väärtushinnang** väljendub isikule antud hinnangus, mis oma sisu või vormi tõttu on konkreetsetes kultuurikeskkonnas halvustava tähendusega. Väärtushinnangut on küll võimalik põhjendada, mitte aga tõendada selle sisu tõesust või väärust.⁸ Seega puutuvad ajakirjanikud

4 Üks põhjapanevamaid Riigikohtu otsuseid puudutas AS Delfi vaidlust V.Leedoga internetikommentaari teemal, vaidlus jätkus Euroopa Inimõiguste kohtus.

5 Riigikohtu otsus R.Lepikson versus Eesti Ekspress ja SL Öhtuleht nr. 3-2-1-17-05.

6 Vt Võlaõigusseaduse §-d 1043-1055.

7 Riigikohtu otsus nr 3-2-1-161-05.

8 Riigikohtu otsus Y.M.Luther versus Ülo Pärnits ja AS Media, nr 3-2-1-99-97.

peaasjalikult kokku kahe erineva laimu kategooriaga – “faktide” (ehk ebaõigete nendingute ehk libafaktide) ja ebakohaste väärtushinnangutega, mille eristamine ei ole alati lihtne. Riigikohus on andnud järgmised juhised faktide ja väärtushinnangute eristamiseks. Lauses: “Luther oli klassikaline väljapressija nagu kõik kantpead”: **faktiväiteks on “Luther oli väljapressija” ning väärtushinnanguks “kantpea”**. Hinnangu sellele, kas väljend “kantpea” on hageja au teotav, annab kohus. Tulenevalt seadusest peavad kostjad tõendama, et väide hageja käitumisest väljapressijana on vastavuses tegelikkusega: mida, kellelt ja mil viisil hageja välja pressis. Juhul kui kostjad ei tõenda nimetatud faktiväite vastavust tegelikkusele, paneb kohus seaduse alusel kostjale (antud juhul AS Media) kohustuse avaldada samas massiteabevahendis teade, et vaidlustatud lause ei vasta tegelikkusele.⁹

Samuti pole lubatud avaldada fakte mittetäielikult (osaliselt või jättes olulise info ära) või eksitavalt (moonutades, väljaspool konteksti vms). Vt ka Ajakirjanduseetika koodeksi punkti 4.2, mille kohaselt konflikti sisaldava materjali puhul peab ajakirjanik ära kuulama kõik osapooled ehk teisele poolele tuleb ka sõna anda. Vastasel korral on tegemist andmete mittetäieliku või eksitava avaldamisega. Kui kellegi kohta avaldatakse tõsiseid süüdistusi, tuleks talle võimaluse korral pakkuda kommentaari võimalust samas numbris või saates.

Parlamendiväitlustes antud au ja head nime riivavad hinnangud langevad parlamendiimmuniteedi kaitse alla. Reegel on: mida kõrgem on **avaliku elu tegelase** (poliitiline) positsioon, seda madalam on tema maine kaitstuse lävi.¹⁰

Lisaks seadusele sisaldab Ajakirjanduseetika koodeks käesoleva teema seisukohalt olulisi asjassepuutuvaid regulatsioone. Ajakirjanik vastutab oma sõnade ja loomingu eest. Ajakirjandusorganisatsioon kannab hoolt selle eest, et ei ilmuks ebatäpne, moonutatud või eksitav informatsioon. Toimetus kontrollib, eelkõige kriitilise materjali korral, informatsiooni tõesust ja allikate usaldusväärsust. Ka juhul kui avaldatava/edastatava materjali autoriks ei ole toimetuse töötaja, kontrollib toimetus oluliste faktide tõesust. Ajakirjandus ei tohi oma tegevusega kellelegi tekitada põhjendamatu kannatust, veendumata, et avalikkusel on tõesti vaja seda informatsiooni teada. Uudised, arvamused ja oletused olgu selgelt eristatavad. Uudismaterjal põhinegu tõestataval ja tõenditega tagatud faktilisel informatsioonil. Tsitaatide, fotode, heli- ja videomaterjali kasutamisel originaalist erinevas kontekstis tuleb olla ettevaatlik. Eksitusohtlik montaaž, samuti heli või pildi moonutus olgu varustatud asjakohase märke või teadustusega.

Ajakirjaniku ja meediaväljaande õiguslik vastutus, sealhulgas rahalise kompensatsiooni maksmine, tuleb kõne alla materjalide avaldamise puhul. **Avaldamine** seaduse tähenduses on **andmete kolmandatele isikutele teatavaks tegemine**. Avaldaja on isik, kes teeb kolmandatele isikutele andmed teatavaks. Meedias andmete avaldamise korral saab avaldajaks olla ka meediaväljaandele andmeid edastanud isik. Kuigi viimane ei ole nt ajaleheartikli avaldaja, saab ta olla andmete muus vormis avaldaja. Seadusest ei tulene, et avaldaja all mõeldakse üksnes meediaettevõtjat. Ebaõigete andmete avaldamise (aga ka ebakohase väärtushinnangu avaldamise) õigusvastasuse eest võib

9 Riigikohtu otsus Y.M.Luther versus Ülo Pärnits ja AS Media, nr 3-2-1-99-97.

10 EV Põhiseaduse kommenteeritud väljaanne, lk 249.

vastutada samuti isik, kes esitab andmed meediaväljaandele.¹¹ Seega vastutab ajakirjanduses avaldatu eest (sh ka rahaliselt) nii meediaväljaanne (ehk vastutav väljaandja) kui isik, kes otseselt vastutab avaldatu teatavastegemise eest, sh ajakirjanik.

Üldjuhul peab andmete avaldaja tagama (ja kontrollima andmeid piisava põhjalikkusega), et avaldatud andmed vastavad tegelikkusele ja mitte isik, kelle kohta andmed avaldati, või kes on kohtusse pöördunud enda kohta ebaõigete andmete avaldamise korral. Väärtushinnangu puhul saab ajakirjanik oma seisukohta üksnes põhjendada. Riigikohus on leidnud: isiku au teotamine, muu hulgas ebakohase väärtushinnanguga, on eelduslikult õigusvastane (VÕS § 1046 lg 1). Sellest eeldusest tulenevalt ei ole isikul juhul, kui ta esitab tema mainet kahjustava väärtushinnangu avaldamisega seoses hagi oma õiguste kaitseks, kohustust vaidlustada väärtushinnangu põhjendamiseks kasutatud faktiväiteid. Seega lasub nende faktiväidete tõendamisekoormis (ehk kohustus tõendada avaldatud asjaolusid) kostjal (ehk üldjuhul avaldajal, ajakirjanikul, meediaväljaandel, allikal vms).¹²

Ebaõigete andmete (faktide) avaldamise korral on kannatanul ehk isikul, kelle kohta ebaõiged andmeid avaldati, võimalus nõuda meediaorganisatsioonilt ehk avaldajalt otse aga ka kohtu kaudu andmete ümberlükkamist või paranduse avaldamist avaldaja kulul, samuti vastulause avaldamist ka Ajakirjanduseetika koodeksi p 5 alusel.¹³

Juhul kui isiku kohta on avaldatud au teotavaid väärtushinnanguid, ei saa isik nõuda au teotavate andmete ümberlükkamist, kuna selline informatsioon ei sisalda andmeid. Ebakohase väärtushinnangu avaldamise korral võib kõne alla tulla nn moraalise (mittevaralise) kahju hüvitamine rahas. Lisaks nimetatule, võib Riigikohtu arvates kohus au teotamisega tekitatud moraalise kahju rahalises väljenduses lugeda heastatuks ka kahjutekitaja (ehk ajakirjaniku, meediaväljaande vms) vabandusega.¹⁴

Ajakirjanduseetika koodeksi p 5.2 kohaselt on vastulausega õigus parandada avaldatud materjalis esinevaid faktivigu ja tsitaate. Vastulauseks ei saa nõuda rohkem ruumi/aega, kui oli kasutada kriitikaks. Vastulause tuleb avaldada viivitusteta ja märgataval kujul, ilma toimetusepoolsete hinnanguliste kommentaarideta. Ebaõige informatsiooni ilmumise korral tuleb avaldada parandus.

Väljendusvabadus pole absoluutne. Vastavad normatiivid ja hea tava keelavad ja taunivad diskrimineerimist ning sallimatust tulenevalt isiku etnilisest kuuluvusest, vanusest ja soost. Väljendusvabadus ei laiene riigisaladuse avaldamisele ega tohi seada riigi julgeolekut ohtu, rikkuda inimeste õigust privaatsusele, ega riivata lapsi kes on langenud kuritegevuse ohvriks.

11 Riigikohtu otsus nr 3-2-1-95-05, p 25.

12 Riigikohtu määrus Edgar Savisaar versus Tuuli Koch ja AS Postimees, nr 3-2-1-37-15, p 11.

13 Vt näiteks Öhtulehe poolt paranduse avaldamine Andrus Ansipi kohta.

14 Riigikohtu otsus Robert Lepikson versus Eesti Ekspress ja SL Öhtuleht, nr 3-2-1-17-05, p 29.

3. Ajakirjandus ja kohus

Ajakirjanikud puutuvad karistusõigusliku vastutusega kokku peamiselt kahel juhul – allikate kaitsel ning uuriva ajakirjanduse kontekstis. Uuriv ajakirjandus on spetsialiseeritud ajakirjanduse haru, mis võimaldab ajakirjanikul uurida konkreetset teemat tavalisest sügavamalt, keskendudes rasketele kuritegudele, korruptsioonile ja teistele lubamatutele-häbistavatele juhtumitele.

Ajakirjanikul pole lubatud toime panna kuritegusid ega kuritegusid “matkida”, välja arvatud väga erandlikel juhtudel, peamiselt uuriva ajakirjanduse teostamise käigus, ja sellisel juhul kaaludes hoolikalt kõiki asjaolusid ja arvestades ülekaalukat avalikku huvi. Uuriva ajakirjanduse mõiste asemel on mõningatel puhkudel kasutatud ka fraasi “ajakirjanduslik eksperiment”.

a) Allikakaitse.¹⁵ – Ajakirjanduslikul eesmärgil andmeid kogunud ja töötleva isiku ajakirjandusvabaduse teostamise üks olulisemaid garantiisid on õigus tugineda allikakaitsele.¹⁶ Lisaks Ajakirjanduseetika koodeksile reguleerib allikakaitset Meediateenuste seaduse § 15. Nimetatud seaduse kohaselt ei tohi ajakirjanik informatsiooniallika nõusolekuta tema tuvastamist võimaldavaid andmeid avaldada. Allikakaitse eesmärk on tagada ajakirjanikele kohtumenetluse käigus õigus loobuda ütluste andmisest ja mitte paljastada allikat. Allikakaitse aitab tagada muuhulgas ajakirjandusvabadusele omaseid põhimõtteid, nagu uurimisvabadus, ning ajakirjanduse sõltumatust ja uuriva ajakirjanduse kaitset. Ilma sellise kaitseta võib allikas hoiduda abistamast meediat, kes peab täitma oma kohustust informeerida avalikkust avalikku huvi puudutavates küsimustes.¹⁷ **Anonüümsele allikale** tuginemine ajakirjaniku poolt toob endaga kaasa karmima hooldsuskohustuse ning on suuresti väljaandja enda risk, kui selliselt anonüümselt allikalt pärinev faktiline informatsioon on vale. Erand allikakaitse üldprintsibist on nimetatud Meediateenuste seaduse §15 lg-s 3, mille kohaselt ei ole ajakirjanikul kohustust informatsiooniallika nõusolekuta tema tuvastamist võimaldavaid andmeid avaldada, kui allikas on ajakirjanikule andnud **teadvalt valeinformatsiooni**. Allikakaitsele tuginemise õigus on tagatud ka isikutele, kes tegutsevad meedia-sektoris, kui nad saavad allikast teada informatsiooni kogudes, toimetades või levitades, ent kes ei mahu ajakirjaniku mõiste alla.

Allikakaitse rakendamise puhul tuleb **hoolikalt** kaaluda järgmisi aspekte:

1. mõistlikke alternatiivseid meetmeid peale avalikustamise ei eksisteeri või on need ammen-datud;
2. avalikustamise legitiimne eesmärk kaalub ilmselgelt üles avaliku huvi jätta allikas avalikusta-mata. Siinkohal tuleb silmas pidada, et:
 - a. avalikustamise vajaduse ülekaalukuse nõue on tõendatud;
 - b. asjaolud on piisavalt olulise ja tõsise loomuga;
 - c. avalikustamise vajadus on tuvastatud vastavaks tungivale sotsiaalsele vajadusele.

¹⁵ Vt allikakaitsest täpsemalt Euroopa Nõukogu soovitus nr 7(2000). Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information.

¹⁶ Vt ka Ajakirjanduseetika koodeksi (Lisa 1) p-d 3.3-3.5 ja ERR Hea Tava lk 7.

¹⁷ Goodwin vs. Ühendkuningriik.

Allika puhul tuleks kaitsta:

- allika nime ja tema aadressi, telefoni- ja faksinumbrit, e-posti aadressi, tööandja nime ja teisi isikuandmeid, niisamuti allika häält ja teda kujutavaid pilte;
- informatsiooni saamise faktilisi asjaolusid, nagu allikaga toimunud kohtumise aeg ja koht, kasutatud suhtlusvahend või kokkulepitud iseärasused;
- allika poolt ajakirjanikule antud avaldamata informatsioon, nagu teised faktid, teave, helid või pildid, mis võivad osutada allika identiteedile ja mida ajakirjanik ei ole veel avaldanud;
- ajakirjanike ja nende tööandjate isikuandmed, mis on seotud nende ametialase tööga, s.t isikuandmed, mis on sündinud ajakirjanike töö tulemusena ja mida võib leida aadresside nimekirjast, telefonikõnede nimekirjast, arvutialase suhtluse registreeringust, reisikorraldustest või kontoteatisest.

Tsiviilkohtus on ajakirjanikul ja isikel, kes ametialaselt puutuvad kokku andmetega, mis võimaldavad allika tuvastada, absoluutne õigus keelduda ütluste andmisest asjaolu kohta, mis võimaldab tuvastada teavet andnud isiku ehk allika.

Sealsamas ei ole allikakaitse siiski täiesti absoluutne õigus. Ajakirjanikul on kohustus avalikustada allikas kriminaalmenetluses juhul, kui muul viisil on tõendite kogumine välistatud või oluliselt raskendatud ning kõne all on kuritegu, mille eest on ette nähtud karistusena vähemalt kuni kaheksa aastat vangistust, ütluste andmiseks esineb ülekaalukas avalik huvi ja ajakirjanikku kohustatakse ütluste andmiseks prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku või kohtu määruse alusel. Oluline on veel seegi, et allikakaitse ja viimati nimetatud erand kohaldub ka isikute suhtes, kes ametialaselt puutuvad kokku andmetega, mis võimaldavad allika tuvastada.

Oluline on ka märkida, et kui ajakirjanik tugineb kohtumenetluses allikakaitsele (keeldub ütluste andmisest) ja ajakirjanik vahendab tunnistajana informatsiooni, mille ta väidetavalt sai oma "allikalt", siis teda ei saa ütluste andmisest keeldumise eest võtta kriminaalvastutusele, kuid kohtu jaoks jääb selline informatsioon paljasõnaliseks ja kontrollimatuks.¹⁸

b) Uuriva ajakirjanduse meetodid, nõ põrandaalused ajakirjanduslikud võtted, ehk "ajakirjanduslik eksperiment" on põhjendatud ning viimane võimalus siis, kui avalik huvi on väga suur ning muud info hankimise meetodid on end ammendanud. Ajakirjanduseetika koodeksi p 3.1. kohaselt peab ajakirjanik, kogudes materjali avaldamise/edastamise jaoks, teatama vestluspartnereile, et ta on ajakirjanik ja millise väljaande/jaama juurest. Soovitav on teatada ka, mille jaoks informatsiooni kogutakse. Mõned uuriva ajakirjanduse meetodid rikuvad teadlikult seda printsiipi. Uuriva ajakirjanduse tungival vajadusel kui selline katse võib viia ajakirjaniku tulevikus vastakuti õiguskaitseorganitega (Politsei, Kaitsepolitsei, Prokuratuur jne), on soovitatav konsulteerida Prokuratuuri või muu asjassepuutuva riigiasutusega, et vältida ajakirjaniku jaoks tõsiseid ja soovimatuid

18 Riigikohtu otsus Mihhail Kõlvart versus Postimees, nr 3-2-1-24-15, p 15.

tagajärgi. Samas ei sanktsioneeriprokuratuur meeleldi selliseid katseid, nii et ajakirjandusettevõtte teab ise, millega riskib. Ebaprofessionaalse või lahmiva teostuse jaoks pole siin mingit kohta.

c) Ajakirjaniku kokkupuuted kohtuga – Üldreeglina on kohtuistungid avalikud. Igal isikul on võimalus avalikku kohtuistungit jälgida ja teha kirjalikke märkmeid. Kohtuistungit võib pildistada, filmida või helisalvestada ja kohtuistungilt võib teha raadio- või televisiooniülekanne või muud ülekanne üksnes kohtu eelneval loal. Seaduse kohaselt ei saa kriminaalkohus keelata avalikul kohtuistungil kõlanud menetlusandmete avaldamist.¹⁹ Kohtuistungil avalikkus ei tähenda veel meediale õigust kuulda valimatult kajastada ega vastutusest vabanemist avaldatu eest. Menetluse kestel andmete avaldamine on lubatud, kui ei rikuta süütuse presumptsiooni (sellest pikemalt hiljem), kui on piisavalt tõsine kuritegu, kajastatakse objektiivselt ning ei seata ohtu õiglast kohtupidamist.

Küll aga võib kohus seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid. Reeglina ajakirjanikke kinnistele kohtuistungitele ei lubata ning kinnise kohtuistungil menetlusandmeid ei ole lubatud avaldada.²⁰ Tsiiviilkohtu istungi andmete avaldamise suhtes on kohtul täiendav võimalus kohustada istungisaalis viibijaid (sh ajakirjanikke) määrusega asja menetlemisel teatavaks saanud asjaolu saladuses hoidma ka juhul, kui menetlus ei ole kinniseks kuulutatud.²¹ Kui ajakirjanik avaldab vastuolus kohtu määratuga kinniseks kuulutatud kohtuistungil materjale või ei täida tsiiviilkohtu poolt eelmises lauses osundatud, võib kohus ajakirjaniku kohtusaalist eemaldada ja teda trahvida.

Kohtuotsused avalikustatakse elektroonilises Riigi Teatajas. Kõrgeima kohtu, Riigikohtu, lahendid avalikustatakse Riigikohtu kodulehel. Avalikustatud kohtuotsuste sisu on õigus ajakirjanduses avaldada, kuid järgida tuleb isikuandmete kaitse regulatsioone (vt lõiku isikuandmete kaitsest). Kuritegude kohta avaldamisel tuleb järgida ajakirjanduseetika reegleid, mille kohaselt õigusrikkumistest, kohtuasjadest ja õnnetustest materjalide avaldamisel peab ajakirjanik kaaluma, kas asjaosaliste identifitseerimine on tingimata vajalik ja milliseid kannatusi võib see asjaosalistele ja nende lähedastele põhjustada. Ohvreid ja alaealisi kurjategijaid üldjuhul avalikkuse jaoks ei identifitseerita.²²

Kohtumenetluse toimikutega on võimalik tutvuda kohtu loal, milleks tuleb pöörduda kohtu poole ja oma huvi põhjendada.²³ Täiendavalt vaata õigusrikkumiste puhul isikuandmete avaldamise kohta isikuandmete kaitse peatükist.

d) Süütuse presumpatsioon – Põhiseaduse § 22 järgi ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Vt ka Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6 lõiget 2. Tegemist on ühe olulisema õigusliku printsiibiga, mis kehtib karistusõiguses ehk süütuse presumptsiooni ehk mittesüüdiolemise eeldusega.

19 Vt ka Riigikohtu otsust Õhtulehe ajakirjaniku Juhan Haravee asjas 24.10.2016.

20 Vt kriminaalmenetluse seadustiku §-d 11-13, Tsiiviilkohtumenetluse seadustiku § 37-42, Halduskohtumenetluse seadustiku § 77 lg 1.

21 Vt tsiiviilkohtumenetluse seadustiku § 41 lg 3.

22 Eesti Ajakirjanduseetika koodiks, p 4.8.

23 Eesti kohtute kontaktandmed.

“Süütuse presumptsiooni üldmõiste sisaldab mitut üksikõigust ja põhimõtet:

- õigus süütuse eeldusele;
- süü tõendamiskoormise asetamine riigile;
- õigus vaikida;
- õigus kahtluste tõlgendamisele süüdistatava kasuks.”²⁴

Ajakirjanduseetika reeglite kohaselt ei või ajakirjandus inimest käsitleda kurjategijana enne sellekohast kohtuotsust.²⁵ Süütuse presumptsiooni põhimõtet on laiendanud igasugustele menetlustele, sh ka haldus- ja distsiplinaarmenetlustele, mis menetluse toime ja tagajärgede poolest võivad olla vaadeldavad karistuslikena.²⁶ Euroopa Inimõiguste Kohus on märkinud, et süütuse presumptsiooni kui menetlusliku õiguse eesmärk on ühest küljest tagada kaitseõigus ning samal ajal kaitsta süüdistatava au ja väarikust. Sellest tulenevalt rõhutas kohus taaskord, kui oluline on sõnade valik süütegude avalikustamise avalduste puhul, mis tehakse enne, kui isiku üle on kohut mõistetud ja tema süü tuvastatud. Seejuures tuleb lähtuda avalduse tegelikust sisust, mitte sõna-sõnalisest vormist.²⁷ Enne isiku suhtes süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist on õige ja kohane kasutada väljendeid kahtlustus, kahtlusalune, ja süüdistus, ning hoiduda meedias lõpliku hinnangu andmisest kellegi süüküsimuses, kuna seda saab teha vaid kohus süüdimõistva kohtuotsuse jõustumisest. Ajakirjandus ei tohi kedagi “süüdi mõista”, enne kui kohus on toimunud, rääkimata kellegi “poomisest” moraalses mõttes. Oluline on märkida, et olemas peab olema jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. Ei piisa sellest, kui kohus on otsuse teinud ja see info on avalikkuseni jõudnud. Teoreetiliselt on võimalik, et isiku süüditunnistamine tühistatakse kõrgemal seisva kohtu poolt ja lõppkokkuvõttes ei saa rääkida isiku süüditunnistamisest, kuna **puudub sellekohane jõustunud kohtulahend**.

4. Avaldamisreeglid ja informatsiooni hankimine; juurdepääs teabele

a) Privaatsus ja avaliku elu tegelased – Põhiseaduse § 26 näeb ette, et igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel, millega on tihedalt seotud §-s 19 sätestatud igaühe õigus eneseteostusele.²⁸ Sõnavabaduse, sealhulgas ajakirjandusliku sõnavabaduse kasutamisel peab põhiseadusest tulenevalt austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.²⁹ Eraelu sfääri kuuluvad muu hulgas isiku õigus informatsioonilisele enesemääramisele ning õigus oma sõnale ja pildile. Eraelu kaitsega on hõlmatud ka isiku identifitseerimine ja isiksuse muud aspektid.³⁰ Isiku privaatsusesse sekkumise puhul on oluline see, kas ajakirjanduse huviorbiidis

²⁴ Rait Maruste, “Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse.” Lk. 383.

²⁵ Eesti ajakirjanduseetika koodeks, p 4.4.

²⁶ Elis Allas, Süütuse presumptsioon ja meedia, magistritöö, lk 11.

²⁷ Samas, lk 29.

²⁸ Vt ka põhiseaduse kommentaare § 26 juurde.

²⁹ Riigikohtu otsus Julia Põrõtsõva versus AS Inforing, nr 3-2-1-138-02, p 9.

³⁰ Riigikohtu otsus Tiina Tammer versus Peeter Raidla, nr 3-2-1-153-16, p 34.

isikut võib lugeda avaliku elu tegelaseks, kes on suurema avalikkuse tähelepanu all või mitte. Eetikakoodeksi p 1.6 kohaselt poliitilist ja majanduslikku võimu ning avalikkusele olulist informatsiooni valdavaid inimesi käsitleb ajakirjandus avaliku elu tegelastena, kelle tegevuse üle on ajakirjanduse tavalisest suurem tähelepanu ja kriitika õigustatud. Samuti käsitleb ajakirjandus avaliku elu tegelastena neid, kes teenivad elatist enda isiku või loomingu eksponeerimisega. Avaliku elu tegelastel – poliitikutel näiteks – ei saa olla samasugused ootused privaatsuse ja oma kuvandi avalikustamise suhtes kui eraisikutel.

Sõltuvalt oma tegevuse iseloomust ja ulatusest võivad avaliku elu tegelased olla erinevad. Sellest tulenevalt võib erinev olla ka põhjendatud huvi määr nende eraelu vastu. Üldsuse kõrgendatud huvi poliitiku või täidesaatvat riigivõimu teostava kõrgema riigiametniku isiksuse ning tema poliitilise ja ametialase tegevuse vastu on õigustatud.

Kui isik tegeleb loomingu või selle esitamisega, võib üldjuhul olla õigustatud kõrgendatud huvi tema loomingu ja loometegevuse, mitte aga tema eraelu vastu. Seda ei muuda ka asjaolu, et isik on mingil ajal ise soovinud ajakirjandusega suhelda ja enda kohta eraelulist infot jagada. Olukorras, kus loovisik ei täida mingit avaliku elu funktsiooni ega osale avalikus väitluses, tegutseb ta privaat-sfääris. Sellise tegevuse või teabe kajastamine on ajendatud kommertshuvist, mis ei õigusta eraellu sekkumist.

Riigikohtu arvates ei saa avalikku huvi samastada ajakirjaniku või teiste isikute uudishimu ega erahuvidega.³¹ Avaliku elu tegelaseks ei tunnistata kedagi põhjusel, et ta on avaliku elu tegelase abikaasa, elukaaslane, laps või muidu talle lähedane isik.³² Avaliku elu tegelaseks mitteolevate isikute kohta andmete meedias kajastamisele seab piirid isikuandmete kaitse seadus (vt alajaotist andmekaitsest).

b) Õigus saada unustatud – Õigus saada ehk olla unustatud on ainevaldkond, mida reguleerib Euroopa Liidu isikuandmete kaitse üldmääruse artikkel 17 ja mis on peaaesjalikult suunatud otsingumootorite nagu Google reguleerimisele, aga ka teistele isikuandmete töötlejatele. Mitmed meediaorganisatsioonid – eriti veebiväljaanded – on samuti läinud aina rohkem kaasa taotlustega kahjustavat informatsiooni sisaldavate materjalide eemaldamiseks servereilt ja digitaalselt vaateväljalt üldse.

c) Avalik teave ja juurdepääs informatsioonile – Avaliku teabe (inglise keeles “*Freedom of Information*”) mõiste põhineb kõigepealt põhiseaduse § 44 lausel 1, mille kohaselt on igäühel “...õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.”

Avaliku teabe valdajad on lisaks riigiasutustele ka ühingud, sihtasutused ja füüsilised isikud, kes õigusakti või lepingu alusel täidavad avalikke ülesandeid.

Seda valdkonda reguleerivad Avaliku teabe seadus (AvTS) ning Märgekirjale ja selgitustaotlusele vastamise ning kollektiivse pöördumise esitamise seadus, vähemal määral ka Arhiiviseadus.

31 Riigikohtu otsus nr 3-2-1-18-13, p 15.

32 Riigikohtu otsus Vilja Savisaar (Laanaru) versus Enno Tammer, nr 3-1-1-80-97.

Ajakirjanik saab avalikult võimult üldiseks kasutamiseks mõeldud teavet küsida siis tuginedes AvTSile. Nimetatud seadus ei laiene muuhulgas arhivaalidele juurdepääsule, mida reguleerib Arhiiviseadus, arvestades Isikuandmete kaitse seaduses, Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduses või muus seaduses kehtestatud piiranguid. Ajakirjaniku jaoks on oluline teada AvTS alusel teabe nõudmise korda ja viisi ning seda, kelle poole pöörduda, kui teabevaldaja³³ keeldub ajakirjaniku nõutud teavet väljastamast.

Teabenõue täidetakse viivitusega, kuid mitte hiljem kui viie tööpäeva jooksul. Muud avalikule teabele juurdepääsu saamiseks vajaminevad tingimused leiab AvTS-st. Juhul, kui teabevaldaja keeldub andmetele ligipääsu võimaldamisest, on võimalik pöörduda Andmekaitse Inspektsiooni poole.

Iga pöördumine pole teabenõue. Teabenõudega küsitakse asutuses juba olemasolevat teavet (nt dokumenti või väljavõtet).

Kui küsitakse asutuse hinnangut või nõu, juhatakse tähelepanu puudustele või soovitakse mingi toimingut tegemist, siis see ei ole teabenõue, vaid märgukiri või avaldus. Siis arvestatakse vastamise tähtaega Märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise seaduse või muude seaduste alusel.

d) Avalik ja privaatne ruum – Eravaldues, eluruumis või töökohas viibides on inimene seadusega kaitstud. Sinna ei tohi üldjuhul tungida ja seal on inimesel õigus tugineda privaatsusõigusele.

Korralduse § 54 järgi on avalik koht “määratlemata isikute ringile kasutamiseks antud või määratlemata isikute ringi kasutuses olev maa-ala, ehitis, ruum või selle osa, samuti ühissõiduk”. Avalikus kohas võib igaüks viibida ja (tänaval, pargis jne) tohib inimesi üldjuhul pildistada ja filmida, järgides seejuures isikuandmete kaitse regulatsioone (vt isikuandmete kaitse peatükist).

Poolavalikus ruumis (näiteks kool, haigla, politseijaoskond, kino, hotell, restoran jne) – võivad kehtida piirangud. Pildistamiseks, intervjuerimiseks ja filmimiseks tuleb sel juhul taotleda luba, sealhulgas omaniku nõusolekut. Riigiasutustes esinevad erireeglid.

e) Autoriõigus. Plagiaat – Meedias avaldatud sisu on üldprintsibiina kaitstud autoriõigusega.³⁴ Ajakirjanikud ja meediaväljaanded, nagu ka kõik teised isikud, on kohustatud järgima artiklite ja muude materjalide avaldamisel autoriõiguse reegleid ning vältima teose autori autoriõiguste rikkumist. Rikkumise puhul võib õiguste omaja nõuda kahju hüvitamist ja õigusvastase kasutamise lõpetamist. Tähtsust ei oma asjaolu, kas ajakirjanik (või keegi teine) on teadlik teose autoriõiguslikust kaitsest või sellest, et teos on muudetud õigusvastaselt internetis kättesaadavaks.

³³ AvTS § 5 kohaselt on teabevaldajaks, kellelt on õigus avalikku teavet nõuda: 1) riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutus; 2) avalik-õiguslik juriidiline isik; 3) eraõiguslik juriidiline isik ja füüsiline isik, kui isik täidab seaduse, haldusakti või lepingu alusel avalikke ülesandeid, sealhulgas osutab haridus-, tervishoiu-, sotsiaal- või muid avalikke teenuseid, – teabe osas, mis puudutab nende ülesannete täitmist. Teabevaldajaga võrdsustatakse: ettevõtja, kes on kaubaturul valitsevas seisundis, omab eri- või ainuõigust või loomulikku monopoli, – teabe osas, mis puudutab kaupade ja teenuste pakkumise tingimusi, hindu ja nende muudatusi; füüsilisest isikust ettevõtja, mittetulundusühing, sihtasutus või äriühing, – teabe osas, mis puudutab riigi või kohaliku omavalitsuse eelarvest avalike ülesannete täitmiseks või toetusena antud vahendite kasutamist.

³⁴ Vt autoriõiguse seadus.

Päevauudistele autoriõigus ei laiene. Kui teose autori surmast on möödunud rohkem kui 70. aastat, on autoriõigus sellele teosele lõppenud (vt *public domain*). Autori nõusolekuta on lubatud õiguspäraselt avaldatud teose tsiteerimine päevasündmuste kajastamisel sündmuste käigus nähtud või kuulnud teose ajakirjanduses kajastamine motiveeritud mahus, vormis ja ulatuses, mis vastab päevasündmuste kajastamise vajadusele. Kasutamine võib olla lubatud standardlitsentsiga nagu *Creative Commons*. Teosest kokkuvõtte tegemisel ja selle tsiteerimisel ilma loa ja tasuta on lihtne reegel: viidake autorile, teosele ja selle avaldamisallikale. Teose kui terviku mõtet ei tohi muuta. On kehtestatud õigus kasutada teost autori nõusolekuta karikatuuris, paroodias ja pastišis.

Plagiaat on Eesti keele seletava sõnaraamatu definitsiooni kohaselt “teise isiku loodud teose v. selle osa avaldamine oma nime all, ka võõraste (teaduslike) seisukohtade esitamine nende allikaile viitamata, loomevargus; plagieeritud teos v. töö”. Plagiaati aitab – teiste asjade hulgas – vältida korrektne viitamine.

f) Autoriõigus ja veebileheküljed – Internetis lingi jagamise korral tuleb järgida autoriõiguseid. Hüperlinkijal tuleb veenduda, kas autoriõigustega kaitstud teosed esinevad viidataval veebisaidil seaduslikult või mitte.

g) Laps ja meedia – Lastekaitseseadus (LasteKS) peab lapseks iga alla 18-aastast isikut.³⁵ Ajakirjanduslikku tööd tehes ja teavet ning meelelahutust levitades tuleb nüüdisajal arvesse võtta, et ka lapsed moodustavad auditooriumist ühe osa. Lastest on saanud meediatarbijad teistsugusel moel kui vanasti, ja seda liigagi tihti ilma, et lapsevanemad, õpetajad ja meediatöötajad neid protsesse kontrollida suudaksid ja lastele abiks olla saaksid.

Eetikakoodeksi kohaselt tuleb lapsi üldjuhul intervjueerida või temast ülevõtteid teha lapsevanema või lapse eest vastutava isiku juuresolekul või nõusolekul. Sellest reeglist võib teha erandeid, kui intervjuu kaitseb lapse huve või kui ta on niigi avalikkuse tähelepanu all.³⁶ Ajakirjanik ei või kuritarvitada meediaga suhtlemisel kogenematuid inimesi. Enne vestlust selgitatakse räägitu võimalikke tagajärgi.

Vanemate vaidlusi laste hooldusküsimuste üle üldjuhul ei kajastata. Avaldades materjale õigusrikkumistest, kohtuasjadest ja õnnetustest peab ajakirjanik kaaluma, kas asjaosaliste identifitseerimine on tingimata vajalik ja milliseid kannatusi võib see asjaosalistele põhjustada. Ohvreid ja alaealisi kurjategijaid üldjuhul avalikkuse jaoks ei identifitseerita. Lapse õiguste konventsioonist.³⁷ LasteKS ja eetikakoodeksist tulenevad konkreetse lapsega seotud materjalide meedias avaldamise suhtes oluliselt rangemad nõuded kui täiskasvanute kohta sarnaste juhtumite puhul. Riigikohus on märkinud, et alaealise eraelu on kõrgendatud kaitse all.³⁸ LasteKS kohaselt tuleb lapse õiguste ja heaolu tagamisel lähtuda sellest, et kõigis lapsi puudutavates ettevõtmistes tuleb esikohale seada lapse huvid (§ 5 p 3).

35 Lastekaitseseadus.

36 Vt Lastekaitse Liidu koostatud täiendav materjal „Meedia ja lapse õigused“.

37 Lapse õiguste konventsioon.

38 Riigikohtu otsus nr 3-2-1-18-13, p 17.

Tavapärased on lapsevanem lapse seaduslik esindaja, kes esindab last, sh vajadusel annab lapse nimel vajalikud nõusolekud, teeb tehinguid jms. Võib esineda juhtumeid, kus ajakirjanikul tuleb lapsega seotud õiguslikes küsimustes suhelda hoopis lapse eestkostjaga. Teatud juhtudel on vajalik küsida mõlema lapsevanema nõusolekut.

h) Isikuandmete kaitse – Ajakirjandusliku tegevuse tulemuse tuumiku moodustavad erinevad andmed, millest isikuandmed käivad inimeste kohta, kelle vastu ajakirjandus huvi tunneb. Isikuandmete kaitse ja privaatsuse teemad on omavahel seotud. IKS ja Euroopa Liidu Isikuandmete kaitse üldmäärus näevad ette inimeste (mitte juriidiliste isikute) isikuandmete töötlemise ehk kasutamise ja avalikustamise tingimused ning asjakohased piirangud.³⁹ Isikuandmete kaitse regulatsioonid uuenevad pidevalt, mistõttu soovitame uurida jooksvalt vastavaid kaasajastatud regulatsioone Andmekaitse Inspektsiooni kodulehelt või konsulteerides asjatundjatega. Isikuandmete kaitse seisukohalt olulised baasmõisted ja -põhimõtted on ära toodud IKS §-des 4-8. Kõnesoleva peatüki baasmõisteks on **isikuandmed**, mis IKS kohaselt on isikuandmed **mis tahes andmed tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta**, sõltumata sellest, millisel kujul või millises vormis need andmed on (IKS § 4 lg 1). Peamiseks isikuandmete tunnuseks on, et inimest oleks nende andmete põhjal võimalik tuvastada. Kohtud on lisaks isiku nimele koos tema telefoni- numbri (ja e-posti aadressiga) või teabega tema töötingimuste kohta lugenud isikuandmeteks ka eraelulised seigad isiku vaba aja sisustamise või suhete kohta kolmandate isikutega.⁴⁰

Isikuandmete kaitse temaatika puhul käsitletakse meediana nii professionaalset meediat (päeva- ja nädalalehed, tele- ja raadiokanalid) kui ka blogisid, netifoorumeid ja suhtlusvõrgustikke. Mõlemad võivad sisaldada ajakirjandusliku eesmärgiga artikleid ning puhtalt meelelahutuslikku osa. Erinevalt meelelahutusest on ajakirjanduslikul eesmärgil lubatud isikuandmeid avalikustada ka ilma inimese enda nõusolekuta.

IKS § 11 lg 2 kohaselt võib isikuandmeid ilma inimese enda nõusolekuta avalikustada meedias järgmiste tingimuste üheaegse täitmise korral: 1) isikuandmed avalikustatakse ajakirjanduslikul eesmärgil, 2) konkreetse isiku identiteedi avalikustamiseks on ülekaalukas avalik huvi, 3) seda tehakse kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega, ning 4) andmete avalikustamine ei kahjusta ülemääraselt selle inimese õigusi.⁴¹

IKS § 11 lg 3 kohaselt on inimesel õigus igal ajal nõuda isikuandmete avalikustajalt isikuandmete avalikustamise lõpetamist, välja arvatud juhul, kui avalikustamine toimub seaduse alusel või ajakirjanduslikul eesmärgil ning andmete jätkuv avalikustamine ei kahjusta ülemääraselt inimese õigusi. Kohtupraktika kohaselt vastutab portaalipidaja ka kasutajate poolt loodud sisu eest (nt uudisteportaali kommentaari).⁴²

i) Varjatud (salajane) lindistamine, filmimine – Isikliku telefonikõne salvestamine on lubatud, kui salvestatakse enda ja mitte kellegi teise kõnet. Üldiselt oleks normaalne teatada vestluskaaslasel, et salvestad.

39 Isikuandmete kaitse üldmäärus; Isikuandmete kaitse seadus.

40 Riigikohtu otsus Tiina Tammer versus Peeter Raidla, nr 3-2-1-153-16, p 22.

41 Vt ka alapeatükk Privaatsus ja avaliku elu tegelased.

42 Riigikohtu otsus AS Delfi versus V.Leedo, nr 3-2-1-43-09.

Varjatud filmimine on õigustatud, kui esineb ülekaalukas avalik huvi selle tegemiseks ja muul viisil info hankimine on võimatu või seotud üleliigsete raskustega.

Andmekaitse Inspeksioon (AKI) on andnud hulganisti soovituslikke juhiseid isikuandmete kaitse regulatsioonide sisustamiseks. Põhiline AKI juhiseid, mis annab ajakirjanikule põhjalikud ja sisukad vastused isikuandmete ajakirjanduslikul eesmärgil töötlemise kohta on “Juhend kaamerate kasutamise kohta”, mis käsitleb muuhulgas **video-, heli- ja fotosalvestiste tegemist**.⁴³

j) Droonide osas – Õhusõidukilt fotografeerimine või filmimine on isikuandmete töötlemine juhul, kui pildile või videole jäädvustatud isik on tuvastatav. Kui isik ei ole üheselt tuvastatav, pole tegemist isikuandmetega. Situatsioonides, kus ajakirjanik pole kindel kuidas täpselt talitada, soovitame konsulteerida Lennuametiga.

k) Eravestlused ja neljasilmavestlused, ka “off the record” kokkulepped – Suhtekorraldajad räägivad oma klientidele, et sellist asja, nagu neljasilma vestlust pole tegelikult olemas. Et tasub ajakirjanikega kohtudes ettevaatlikust säilitada. Kõik, mida sa ajakirjanikule räägid, võib ikka meediasse sattuda, olenevalt küll ajakirjanikust. Ajakirjanikul tuleb sellega arvestada, et “*off the record*” kokkuleppeid mitte austades ja pärast eravestluste sisu avaldamist teine osapool ei pruugi su telefonikõnedele enam vastata.

l) Riigisaladus – Riigisaladus on “Eesti Vabariigi julgeoleku või välissuhtlemise tagamise huvides avalikuks tuleku eest kaitset vajav üksnes käesolevas seaduses ja selle alusel antud õigusaktides sätestatud tunnustele vastav teave, välja arvatud salastatud välisteave”. Salastatud välisteave on aga “...välisriigi, Euroopa Liidu, NATO või mõne muu rahvusvahelise organisatsiooni või rahvusvahelise kokkuleppega loodud institutsiooni ...poolt salastatud ja Eestile avaldatud teave ning Eesti Vabariigi poolt välislepingu täitmiseks loodud teave, mis tuleb salastada välislepingu kohaselt.” Seda valdkonda reguleerib Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus.

5. “Hea vana toimetuse” ümberkohanemisest ja selle sobitumisest IT ajastusse

Elu tüüpilises toimetuses oli veel alles mõnekümne aasta eest praegusest lihtsam ja mugavam. Kui välja arvata kohalikul tasandil oma enda usaldatud kolleegide poolt genereeritud uudislööd ja nupud, siis arvestatav osa uudistest pärines uudisteagentuuridelt. Uudisteagentuurides töötavad endiselt reeglina tõeliselt professionaalsed ajakirjanikud, kelledelt laekub alati või sisuliselt alati mitte vaid tõepärane, aga ka usaldusväärne teave. Nemad on fakte eelnevalt juba kontrollinud. Arvamuslugude autorid olid vanasti omakorda reeglina teada ja tuntud isikud, kellede suhtes

⁴³ Andmekaitse Inspeksiooni juhend kaamerate kasutamise kohta.

võisid põhimõtteliselt kindel olla, et nad alt ei vea. Ja siis saabus äkki nagu välk selgest taevast digitaalajastu, ehk “tuleviku šokk”.

Eksisteerime sellest eelpoolkirjeldatud meedia idüllist nüüd tublisti kakofoonsema interneti ajastul palju suuremas infokülluses, millest osa on probleemne ja isegi hälbeline. IT ajastu kohta kirjutab küberõiguse ekspert Andrew Murray (teose ‘Information Technology Law’ autor), et see kujutab endast “uut ja evolutsioonilist mudelit toodete ja teenuste kättetoimetamiseks”, nende hulgas muidugi ka informatsioonilised teenused. Kvaliteetse teabe eest ollakse endiselt valmis tasuma, aga igasugust materjali – sealhulgas ka palju praaki – liigub nüüd tasuta, mis valmistab legitiimsele meediale tõsiseid raskusi.

Ettevaatamatu ümberkäimine vigase, probleemse ja isegi provokatsioonilise informatsiooniga selles muutunud olukorras võib kõiksugu probleeme kaela tuua, millest osa võivad ka seadusi riivata, teised eetilisi küsimusi tekitada, ja kolmandad ajakirjanikule ja tema organisatsioonile lihtsalt raskusi põhjustada.

Ajakirjanik on sunnitud asuma eelpoolmainitud heast vanast ajast suuremas ulatuses oma organisatsiooni poolt avaldatava teabe tõsiseltvõetavuse, aga ka sõnavabaduse ning väikest viisi isegi oma riigi meedia kaitsele. Tänapäeva toimetaja kujutab endast filtrit ja nõ tulemüüri vigase ja pahelise “taevas teab kust pärit” teabe ja isegi sihiliku desinformatsiooni suhtes. Suutlikkus kriitiliselt suhtuda teemadesse loeb rohkem, kui kunagi varem. Desinformatsioon: “väär, eksiteele viiv informatsioon” (definiitsiooni allikas: Eesti keele seletav sõnaraamat). Õigemini on desinformatsioon teadlikult ja sihilikult levitatav väär ja eksiteele viiv informatsioon.

6. Jurisdiktsioonist. Õiguse küsimused riigi jurisdiktsiooni ületavas ehk rahvusvahelises digitaalses kontekstis

Väga arvestatav osa teabest, mis meieni tänapäeval jõuab, pärineb Eesti riigi piiride tagant ehk üleselt. EV seadused ja sanktsioonid on sageli jõuetud või suhteliselt jõuetud selliste infovoogude suhtes. Ometi on Eesti oma meedia, olles nimelt meie ühiskonnas välja kujunenud, üheks oluliseks eestlaste endi väikesevõitu kultuuri koostisosaks. Selline kaheesus (eesti meedial tuleb arvestada Eesti seadustega, samal ajal kui meile koguneb siia mujalt maailmast ei tea mida), kutsus esile segadust, koos mõningate plussidega, aga seab meid ka vastastikku mitmesuguste probleemide ja väljakutsetega, millistest mõnedel on ka õiguslikud tahud ja tähendused.

Nagu autor Yaman Akdeniz on nentunud: “Internet on keeruline, anarhiline ja mitmeriiklik keskkond, kus varasemad reguleerimise vahendid – need ju toetuvad käegakatsutavusele ajas ja ruumis – ei tarvitse olla kergesti rakendatavad ega jõustatavad.” (Yaman Akdeniz, Governance of

Pornography and Child Pornography on the Global Internet: A Multi-Layered Approach, in Law and the Internet: Regulating Cyberspace 223, 225 (Lilian Edwards & Charlotte Waelde eds., 1997)).

Äkki tuleb digitaalsesse valdkonda suhtuda nii, nagu see oleks mingi omaette “territoorium”, mis asetseb omaenda kõikjale tungivas ja küllaltki sekkuvas globaalses ruumis, olles siis mingisugune omaette eksisteeriv ja eraldi sfäär. Väljaarvatud muidugi sellistel puhkudel, kui juhtud elama riigis, milline piirab ja/või tsenseerib interneti ja sotsiaalmeedia kasutamist, kitsendades seega sageli neid teabevoogusid, mis oleksid muidu kõnesolevasse ühiskonda sisse voolanud. Eesti ei kuulu põhimõtteliselt selliste riikide sekka, kes taolisi meetmeid rakendavad.

Kaur Kenderi suurt poleemikat esile kutsunud näide on meile siin ilmselt kõige tuntum. Tema töö UNITLED 12 avaldamise ajal viibis Kender USA-s, vastava veebilehe server asub Suurbritannias, millest tulenevalt Kender sai lapsporno loomise süüdistuses lõpliku võidu. Eesti riigi käed võivad digirevolutsiooni tingimustes tihti lihtsalt lühikesteks jääda.

7. Ebatõese või moonutatud informatsiooni äratundmine ja oma organisatsiooni ning publiku kaitsmine selle eest

Eesti ajakirjanduseetika koodeks on üheks teejuhiks tänapäeva oludes aina sagedamini esinevates ebamäärastes situatsioonides, mil ajakirjanikud kogevad survet ja isegi tunnet, just nagu poleks enam aega sõnumite tõlevastavuse kontrollimiseks. Tuletame korra veel meelde: “Toimetuse kontrollib, eelkõige kriitilise materjali korral, informatsiooni tõesust ja allikate usaldusväärsust. Ka juhul kui avaldatava/edastatava materjali autoriks ei ole toimetuse töötaja, kontrollib toimetuse oluliste faktide tõesust.” Võtmemõisteks on siin verifitseerimine, mis tähendab dokumenti vms. õigeks tunnustamist ning väite tõesuse kindlakstegemist.

Mitte kõik, mis toimetusse või toimetaja arvutisse sisse sajab, pole potentsiaalselt ohtlik või probleemne, ega sisalda sellist sisu, mis võib toimetajale või tema organisatsioonile õiguslikke probleeme põhjustada. Küll aga tasub pidevalt valvel olla ja suuta probleeme eos ära tunda. Vähe-malt osa sissevoolavast infovoost on hälbeline – teine kord täiesti sihilikult ja pahatahtlikult – võides juriidilisi, aga ka teisi probleeme meile kaela tõmmata.

Elame infosõja ajastul, mida ka hübriidsõjaks nimetatud on. Meediavabadust monitooriv organisatsioon Freedom House kirjutab aruandes “Freedom on the Net 2017”: “Kuigi Eesti võimud on teadlikud vene informatsioonikampaaniatest, milliste eesmärk on mõjutada avalikku arvamust (Eesti) regioonis, pole siiani astunud samme Venemaalt pärineva sisu keelustamiseks”.

Sõjaaegset küberõigust käsitleb selline põhjalik teos, nagu ‘Tallinn Manual’. Küberkaitseliit (KKL) on Kaitseliidu allüksus, mis on 2010. aastal loodud Eesti küberruumi kaitsmiseks.

Kui esineb kahtlusi toimetusele laekuva teabe usaldusväärsuse suhtes, soovitame kasutada Stockholm School of Economics (Riias) meediakeskuse avaldatud Tom Trewinnardi abivahendit **Uudiste õigsuse kontrollimise käsiraamatu** näol (News Verification Guide in Estonian). Aga ka vene keeles: ([News Verification Guide in Russian](#)).

8. Solvamine ja vaenu õhutamine

EIK artikkel 10 näeb ette, et informatsioon ja arvamused peavad vabalt liikuma. Mõttevabadus on inimõigus oma mõtteid väljendada, oma mõtteviisi ning veendumusi levitada.

Mõistetel “vihakõne”, “vaenukõne” ja “vaenu õhutamine” puudub kindel ja üheselt mõistetav definitsioon, mis teeb selles valdkonnas orienteerumise keeruliseks, eriti kuna Eesti Keele Instituudi seisukohalt on mõiste “vihakõne” eesti keeles ebaõnnestunud tõlge ingliskeelsest sõna-depaarist “hate speech”. Euroopa kohtud on langetanud rea vaenuõhutamise küsimusse puudutavaid otsuseid, millistega tasub tutvuda. Vt. näiteks vastavat Euroopa Inimõiguste kohtu [infotehte](#).

E.V. põhiseaduses on kirjas (§ 45): “Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil... Tsensuuri ei ole.” Samas loetleb § 45 ka piiranguid nendele õigustele.

Vaenu õhutamise keeld on kirjas põhiseaduse §-s 12: “Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.” Karistuse määramiseks selles kontekstis peab olema reaalselt ohustatud inimese elu, tervist või vara.

Londonis tegutsev Ethical Journalism Network ehk EJNI (Eetilise ajakirjanduse võrgustik) toob teiste asjade hulgas esile: “...arvamuse omamine ja levitamine pole kuritegelik, kuid tasub sellega arvestada, et mõned ütlused võivad seadustega vastuolus olla või viia vaenu intensiivistamiseni”. Tasub endalt küsida: “Kas (mingi seisukoha) väljaütlemine võib õhutada vägivalda teiste vastu? ... Ole situatsiooniteadlik, mis puutub majanduslikku, sotsiaalsesse või poliitilisse õhkkonda, kuna arvamused ei tarvitse alati faktidele toetuda.” EJNI soovitab veel: “...ajakirjanikud ja toimetajad peavad teadlikult hindama solvava ja provokatiivse materjali võimalikku mõju.”

9. Suhtlusvõrgud ja sotsiaalsed platvormid (Facebook, Instagram, Pinterest, Spotify, Twitter, YouTube, jms)

Meeldetuletus: ajakirjanduses vastutab avaldatu eest (sh ka rahaliselt) nii meediaväljaanne (ehk vastutav väljaandja) kui isik, kes tegi andmed avalikuks, sh ajakirjanik.

Mitmed kirjastajad on tänapäeval ise sellelaadse sisu loojad, mis puutub blogidesse ja sotsiaalplatvormide kasutamisse. Kasutajate loodud infosisu, blogid ja suhtlusvõrgustikud avavad ajakirjanduse jaoks omakorda uusi võimalusi, kuid võivad kujutada endast seevastu ka ohtusid.

Endine BBC “World Service’i” sotsiaalmeedia toimetaja David Cuen hoiatab juhuslikult internetis ja sotsiaalses sfääris leitud teabe ja huvitavana tunduvate potentsiaalsete uudisnuppude suhtes, et “kui mingi asi tundub liiga hea (põnev, mistahes) olevat, et tõsi olla, siis ega see tõenäoliselt päriselt tõsi ka pole.” BBC oma “College of Journalism” (lihtsalt internetis leitav) annab mitmeid häid ja konkreetseid nõuandeid mis puutub sotsiaalmeedia kaudu loodud kontaktidesse (intervjuukandidaatide suhtes, näiteks). BBCl on ka mitu ajakirjanikele kasulikku “kuidas toimida” tüüpi teksti ja videot üleval, kui lihtsalt toksida otsingumootoris sisse mõiste “user generated content” ehk UGC.

10. VARIA

a) Ärisaladus – me ei tee käesolevas käsiraamatus põhjalikku ekskursiooni sellesse valdkonda, kuna antud teema on üpriski mitmetahuline. Ärisaladuse avaldamisel tuleks olla mõningatel juhtudel ettevaatlik, eriti siis kui ärisaladus pärineb ajakirjaniku jaoks kahtlaselt allikalt. Ärisaladuse üks võimalik määratlus on ära toodud konkurentsiseaduse §-s 63 lg 1: “Ärisaladuseks loetakse niisugune teave ettevõtja äritegevuse kohta, mille avaldamine teistele isikutele võib selle ettevõtja huve kahjustada, eelkõige oskusteavet puudutav tehniline ja finantsteave ning teave kulude hindamise meetodika, tootmissaladuste ja -protsesside, tarneallikate, ostu-müügi mahtude, turuosade, klientide ja edasimüüjate, turundusplaanide, kulu- ja hinnastruktuuride ning müügistrateegia kohta. Ärisaladus ei ole avalikustamisele kuuluv või avalikustatud teave, Konkurentsiameti tehtud otsus ja ettekirjutus ning Konkurentsiameti peadirektori või Konkurentsiameti muu ametniku koostatud dokument, millest on ärisaladused välja jätud.”

b) Pögenikud, migrantid ja ränne – Pögenike ja migrantide teema on kahe küljega münt. Sageli keskenduvad lood migrantidest, pagulastest ja rändest arvudele, kuna arvud euroopa publikule olulised on. Statistikat ei saa ignoreerida. Ometi on siin tegemist inimeste ja indiviididega. Lähtudes inimõiguste printsiipidest tuleks üksikisikut respektierida. Igal inimesel on ju oma lugu.

Sellest tulenevalt tuleks – nii nagu Eetilise Ajakirjanduse Võrk ehk Ethical Journalism Network (EJN) oma viiepunktilises juhtnõoris soovitab:

1. Olla reportaaže tehes täpne, erapooletu, ja laia haardega, toetudes faktidele;
2. Tunda õigust ja rakendada õiguslikult täpseid määratlusi rääkides või kirjutades migrantidest, pagulastest, põgenikest, ja asüülitaotlejatest;
3. Näidata humaansust, kuid hoida emotsioone vaos ja vältida inimeste kergekäeliselt ohvreiks tembeldamist;
4. Esitada mitmekülgseid perspektiive;
5. Hoiduda võimalikust vaenuõhutamisest, vältides näiteks fraase nagu “põgenikehordid”.

c) Sõjast, aga ka töötamisest sõja- ja konfliktipiirkondades

Sõda – Ajakirjanduse ülesanded ja tegevus on sõja ja rahu ajal mõnevõrra erinevad. Rootsisis ja Leedus on hiljuti välja antud tsiviilelanike tarvis käsiraamatud nõuannetega selle kohta, kuidas lihtnimene käituma peaks või võiks juhul, kui tema riigi territooriumi rünatakse. Eestis pidavat küsimus sellest, kuidas ajakirjanik sõjaolukorraga suhestuda võiks, olema suuresti reguleerimata.

Sõjatingimustes tuleb meedial hakata palju vahetumalt suhtlema Kaitseministeeriumi ja teiste nn jõuorganitega.

Iga toimetuse võiks ja peaks tegelikult sõjaks valmistuma, ka kui seda ettevalmistamist pole vaja kunagi rakendada. Vastav plaan võiks igatahes laekas võtmiseks lihtsalt olla, ja seda võiks isegi perioodiliselt läbi mängida.

Kust midagi sel teemal juurde õppida? Sõjakoldeid on meie maailmas piisavalt – tuleb lihtsalt veidi huvi selle vastu tunda, kuidas ajakirjanike töötingimused sõjatingimustes muutuvad. Ka võiks endale soetada vastavaid teoseid. Näiteks Stuart Allan ja Barbie Zelizeri ‘Reporting War: Journalism in Wartime’. Routledge 2004.

Sõjaoludes vahavad tsensuur, desinformatsioon, kompra, ja propaganda. Kuna esineb petekaid, tuleb kriitilist meelt säilitada isegi rohkem kui muidu. Täpne keelekasutus muutub isegi veel olulisemaks kui harilikult. Võivad tekkida pinged objektiivsuse ja patriotismi vahel. Arvesta sellega, et sotsiaalmeedia (YouTube jms) võib muutuda veel kasulikumaks kui kunagi varem. Samas tuleb olla tublisti valvsam infoallikate autentsuse suhtes kui tavaliselt.

Elekter võib kaduda, igasugused teised teenused millistega me rahu ajal harjunud oleme samuti. Eesti võidakse muust maailmast ära lõigata, nii kommunikatsiooni tähenduses kui ka päriselt, mis sunnib mõtlema alternatiivsetele sidevõimalustele. On vaja improviseerida. Tuleb harjuda sellega, et välismaalt pöördatakse pinge tingimustes eesti ajakirjanike poole tavalisest rohkem, et püüda teada saada, mis meil Eestis (ja võibolla ka mujal Baltikumis) toimumas on.

Ilmselt muutuvad sõjatingimuses kui mitte seadused, siis mõned reeglid ning määrused. Riigivastaste tegevuste ja sanktsioonide nimistu ilmselt täieneb. Eesti huvide kaitsmine aga ka nende kahtlastamise ja vastavate vastumeetmete kasutuselevõtt ilmuvad teemadena meie teadvusesse.

d) Töötamine sõja- ja konfliktipiirkondades – Pea meeles vana manitsust: “Tõde on see, mis igas sõjas esimesena jalge alla tallatakse.” Rahvusvaheline Ajakirjanike Föderatsioon sedastab olulisi juhtnööre oma käitumiskoodi 3. artiklis: “Ajakirjaniku reportaaž saab toetuda üksnes faktidele, milliste päritolu on talle isiklikult tuttav. Ajakirjanik ei hoidu olulise informatsiooni avalikustamisest ega võltsi dokumente.”

Konfliktikolletes on lihtne sattuda emotsioonide mõju alla. Ära lase end ära kasutada ega sõjategevusest hurmata. Jää erapooletuks ja väljenda selgesti. Tuleks alati tähelepanu juhtida sellele, kui sõdiv osapool kohustab ajakirjanikku või korrespondenti oma üksustega kaasas liikuma.

e) Terrorirünnakud – Terrorirünnakuid kajastatakse tihti otseeetris, mis toob kaasa suure ohu teha ajakirjanduslikke vigu, eriti puhkudel, mil uudistevoog mitmeid tunde kesta võib. Massivägivalla juhtumite puhul võib esineda kiusatus teha ennatlike järeldusi ja spekuleerida. Hoidu sellisest impulsist. Ohvritesse tuleb lugupidamisega suhtuda ja neid loosse mitte rohkem segada kui sündmuse objektiivne kajastamine meilt nõuab.

Reutersi agentuur on üks nendest, kes väldib üldse mõiste “terrorism” kasutamist, soovitades selle asemel suuremat konkreetisust. Kasutada tuleks selliseid spetsiifilisemaid mõisteid, nagu “pommi-panija”, “lõhkekeha plahvatus”, “kaaperdaja” või “kaaperdamine”, “ründaja” või “rünnakud”, “relvastatud isik” või “relvastatud isikud” jne. Uudiste subjekte tuleks objektiivselt kirjeldada, asetades rõhu nende tegudele, identiteedile ja taustale. Kiretu terminoloogia kasutamine võimaldab isikutel, organisatsioonidel ja valitsustel ise hinnanguid anda, toetudes faktidele.

f) Katastroofide osas – Palju oleneb sellest, kas katastroof (mis on ise mõnevõrra subjektiivne mõiste, mida ei tohiks kergekäeliselt kasutada) on leidnud aset kusagil kaugel või vahetult meie riigis, või muidu meie lähistel.

Üks ajakirjanik peaks kindlasti jääma telefonivalvesse. Kui ajakirjanikud või võttegrupid on teel sündmuskohale, tuleks nii palju teavet kõikjalt koguda kui võimalik ja see edastada välitingimustes töötavatele kolleegidele. Liigne suhtlemine on parem kui mõne olulise teema kahe silma vahele jätmine.

Igal meediaorganisatsioonil peaks olema teavitamise nimekiri kergesti käepärast, nii juhtkonna kui reatöötajate informeerimiseks. Seda saab nii korraldada, et igale töötajale antakse kohustus ühenduse võtmiseks veel ühe kolleegiga.

Märkmete tegemine paberi ja pliiatsiga võib muutuda tarvilikuks kui vool ja muu tehnika peaksid üles ütleva. Kriisiolukorras muutub meedia üldsuse teenriks (“public service”) veel rohkem kui muidu.

Meedial on mitu rolli kriisitingimustes. Ajakirjandus on eluliselt oluline teabevahend, teavitades sellest, mis on aset leidmas kus, andes andmeid edasi selle kohta keda mingi sündmus või situatsioon mõjutab, kirjeldades muutusi ning vastates küsimusele “miks”. Kommunikatsioonivahendina aitab meedia elusid päästa, toimides vahelülina. Ajakirjandus aitab eelhoiatusi ja hoiatusi anda,

vähendades seega kahju teket. Lõpuks kujutab meedia endast ka kogukonna foorumit, mida elanikud vajavad sidususe loomiseks, murede ja lahenduste jagamiseks, ja lihtsalt selleks, et olla üksteisele toeks keerulistel aegadel.

Iga meediaorganisatsioon vajab konkreetset valmisoleku plaani ja seda võiks ka aeg-ajalt läbi mängida.

Ajakirjandusel on tohutu võim. Valeinformatsioon võib kriisisituatsioonis suuri probleeme tekitada või isegi hukatuslikuks osutuda. Kuulujuttude vältimine ja andmete ülekontrollimine muutub katastroofi oludes veel palju tähtsamaks kui muidu.

